

giriş

Büyük Konstantin tarafından İmperatorluk merkezi-
nin Bizans şehrine nakli tarihi olan 330 Mayısından sora
ortada yeni bir sanat veyeni bir mimarî tarzı görünmeye
başladı. Gerçi bu eserlere bizans sanati adını vermek güç
isede Diyoklesien(284-305) zamanında romen sanatının mü-
him bir istihaleye ugradığı inkâr edilemez. Bu imparator
zamanında kadim mabed inşasını tahdid eden umumî kaide ve
düsturlar temamilen terk edildi. Romada sonraları kiliseye
çevrilen Diyoklesiyen hamamları ~~bir~~ bu istihalenin başlan-
gıç noktasıdır. Hatta yine bu imparator tarafından inşa
edilen Jübiter mabedinde eski romen mimarisinin umumî ka-
ideleri pek mühim denişiklere ugramıştır. Eyaletlerdeki
yeni yapılarda bu cihet, o zemana kadar rastlanmamış nis-
bette göze çarpar. Konstantin önceleri yani müşriklige bağ-
lı ve sadık kaldığı sırada inşa ettirdiği Roma'daki zafer
takında olduğu gibi diğer mebanide dahi bu denişiklik pek
okadar bariz bir şekil arz etmez. Fakad 315 de ^{Milano emri namı} hiristiyan-
lığı ^{tan bir serbesti} resmen kabul ile bu dinin salık ve koruyucusu olduğu
anden itibaren dinî mebanide denişiklikler kuvvetle göze
çarpar. Bu tarihten itibaren Şarkın sanatkârları yeni ye-
ni telakkilere uyarak hiristiyan âleminin beklediği bir

Sanat ve mimarinin yer yer meydana çıkmasına âmil olmuş-
olmuşlardır. | *Sevülere* *فردا دلره ای طره* *اولاد سده*

Konstantin yeni dinde öncülük yapıyordu. Tacının ortasına Hazreti İsayaya ait monogramı koydu ve bu âlamet hristiyanlığın zafer remzi olarak kullanıldı. Salibe karşı olan eziyet ve akubeti fesih ve ilga etti, kiliselere vakıf kabulünü emretti ve 7 Mayıs 321 de bir irade ile Pazarların bir istirahat günü olmasını istedi ve bu irade 1600 yıldanberi bütün hristiyanlığın tatbik ettiği bir emir oldu.

Hiristiyanlık yayılmaya başlayınca; tabiat ve hayattan mülhem olarak vücuda gelmiş olan eski putperest sanatı inhitata ugradı. Fakad, kadim yunan ve roma düstur ve teamülünün varis ve müdavimi olan yeni sanat, hristiyan *servkyle* mezhebinin bunlardan başka şarktan da bir çok unsurlar iktibas etti ve bu iki sanat unsurlarının birbirile ihtilât ve imtizacından bizans sanat ve mimarîsi dedigimiz yeni bir sanat meydana geldi. Bununla beraber, bu sanat Jüstinien devrine kadar bir şebabet devri geçirdikten sonra altıncı asırda kemale *digini* eriştiğini Ayasofyanın inşasıyle bilfiil isbat etti.

İlk yüzyıllarda yalnız hususî evler veya katakomb tabir olunan yeraltı mezarları *mezar* iktifa ederlerken, hristiyanlığın putperestlige galebesile hükümetin *bir dini* res-

Evvela Kudüs'de S.Sepulcre denilen ve sonraları harab
olması üzerine İmperator Jüstiniyen tarafından yeniden
inşa edilen merkadi İsayı yaptırdı.

bu dan

misi olması üzerine hiristiyanlar, binalarını aşikâr yap-
 maga ve kiliselerini serbesti ile inşaaya başlamışlardır.
 Bilhassa kiliselerini mucizeler zuhur ettigine itikad et-
 tikleri yerler üzerine kurmagı tercih etmişlerdi. Bu ser-
 besti, sanaat için yeni bir devir açmış ve yeni dinin di-
 nin azamet ve haşmetini ilân için, uzun süren huzur içinde
 büyük ve geniş ibadethaneler inşasına ve içlerinde "ebedî"
 denecek mozayık usuliyle resimler yapmaga başlanmıştır.

Bununla beraber sanatte husulegelen bu yeni inkılap, geç-
 mişin tesiratından kendini kurtaramadı

Şarkta yer yer yükselmeğe başlayan hiristiyan abide-
 leri, Konstantinin hayatındaki hadiselerin en büyüğü ola-
 tavsıf olunur. Kilise hayatının bu derece gelişmesi hiç
 şüphesiz diger mühim sanatler üzerinde de tesirden hâli
 kalmıyordu. Fakad, eski yunan ve romalılarının taptığı tabii
 insan şeklindeki tanrı heykelleri bundan böyle hiristiyan
 dinince yapılması memnu ve korkulacak bir madde olmuşlardı
 Bundan böyle heykeltraşlık yerine tahta ve fidişi oymacılı-
 gı, altın, gümüş ve minakârî işler, minyatürler, kilise tas-
 virleri, fresk tabir olunan ekseriya kiliselerde görülen
 sıva üzerine boyalı resimler ve mozayıkçılık gibi sanat-
 ler kaim olmuştu. Bütün bunlar, dinî hissiyat ve akıdenin
 husule getirdigi sanatlerden başka bir şey degildi. Dine-
 bilirki bizans sanati doguşu ve gelişmesi hep kilise ve

Velhasıl bizanslılar, kendilerini greko-romen dünyasının biricik varisi bulduklarına ve Bizantiyon'un da hiristiy an medeniyetinin merkezi olduğuna kani' idiler.

dikleri gibi imparatorlar tarafından da daimî surette himayeye mazhar olmuşlardır. Bilhassa Makidonya'lı İmperatorlar, Mimarlar pek riayet ederler ve bunlara hususî iş gördürmeyip mütemadiyen eski mabedleri tamir ve yeni saraylar ve köşkler inşa ettirmek suretiyle onların terfihine himmet ederlerdi.

Hiç şübhe yok ki, Bizans imparatorları içinde en büyük inşaatçı Jüstinyen olmuştur. Hayli uzun süren hükümdarlığı esnasında Bizans şehrinde meşhur saraylarla beraber Ayasofya, ~~Aya İrini~~ İrini, Küçük Ayasofya kiliseleriyle Küçük Asya'nın Bergama, Didim, Sart ve daha muhtelif şehirler ve kasabalarında, Tunaboyunda, Selanik ve İtalya'da bir hayli kilise inşasına muvaffak olmuştur. Sen Jan namına Ayaslug'da inşa edilen ve tülü 119 metreyi bulan muazzam kilise, benzerleri arasında cidden mühim bir binadır. Cesameti kadar zinet ve ihtişamı da kayda değer bu bina gerçi ondördüncü yüzyılda vuku bulan büyük bir yer sarsıntısında yıkılmış ve hatta ayakta kalan narteksi, bir müddet Aydın oğulları zamanında bir minare ilâvesiyle cami ittihaz edilmişken müteakip bir zelzele kaim vaziyette duran aksamını da devirmiş ve bu âbide bir moloz yığını halini almıştı. Bu kilisenin azamet ve ihtişamı ancak 1927 yılında yapılan hafriyat sonucunda tesbit olunabilmıştır. (AZİZ OGAN. Maarif vekâleti mecmuası, NO. 17. 1929 Efes hafriyatı. Sa.104 V.d.)

Bizans mimarisi, seciye ve karakter itibariyle dikkate şayan bir tiptir, ve saraylardan sonra itina ve belki de onlardan daha üstün olmaları hususunda gayret sarfedilen binalar, hiç şübhesiz kiliselerdir. Haricî şekillerinde heybet aranmış fakat zarafete önem verilmemiştir. Duvarlar yer yer mozaik levhalarla ve döşemeler çeşidli desenlerde mermer ve renkli taşlarla bezenmiş gibi direk başlıklarında da üstün bir güzellikte taş oyma-

Buna mukabil Büyük binalarda iç tazyikata çok dikkat edilmiştir.

ve mezhebden alınan ilhama medyun idi. ^{dur 11}

kiliselerin fikrî gelişmeye olan büyük hizmetleri, halkın sempatisini çekmeye ve aynı zamanda siyasî hayat üzerine mühim tesirler icra etmeye ^{و این عمل در آن زمان شروع شد} başladı. Kilise, daha üçüncü yüzyılda ahaliden ayrı bir teşkilât vücuda getirmişti, tedricen hükumete de nüfuz etmiş, artık sonraları kilise ile hükumet arasında bir fark kalmamıştı.

Bizansta bilhassa Jüstiniyen devrinde yükselmeye başlayan saray, hamam ve saire gibi binalar arasında en çok göze çarpan kiliselerdir. Müteakıb devirlerde imparatorların kilise inşasında birbirine rekabet ettikleri bir gerçektir. İstanbulda yer yer yükselen ve adedleri yüzleri aşan kiliseler, bunun enbelig ifadesidir.

Bizans mimarları, İstanbulda ve çevresinde sayısız kilise inşa etmişlerdir. Bu yüzden müteadeyyin halk tarafından sevildikleri gibi imparatorlar tarafından da daimî surette himayeye mazhar olmuşlardır. Bilhassa makidonyalı imparatorlar, mimarlara pek riayet ederler ve bunlara hususi iş gördürmeyip müteadeyyin eski mabedleri tamir ve yeni saraylar ve köşkler inşa ettirmek suretile onların terfihine ^hhimmet ederlerdi.

Hiç şüphe yokki, bizans imparatorları içinde en büyük inşaatçı Jüstiniyen olmuştur. Haylı uzun süren hükümdarlığı esnasında Bizans şehrinde meşhur saraylarla beraber

Paul Lemerle, bizans sanatının inkârı kabil olmayan
bir hiristiyan sanati oldugunu açıklar. (Le style bizant
tin. sah, 19 ve 23)

Hiç-şüphesizki,-Bizans-imperatorları-arasında-en-bü-
 Ayasofya, Aya İrini, Küçük Ayasofya kiliselerile Küçük
 Asyanın Begama, Didim, Sart ve daha muhtelif şehirlerin ve
 kasabalarında ,Tuna boyunda,Selanik ve İtalyada bir hayli
 kilise inşasına muvaffak olmuştur. Sen Jan namına Ayasluk'
 da inşa edilen ve tulü II9 metroyu bulan muazzam kilise,
 benzerleri arasında cidden mühim bir binadır. Cesameti
 kadar ziynet ve ihtişamı da kayda değer bu bina geçi Ondör-
 düncü yüzyılda vuku'bulan büyük bir yer sarsıntısında
 yıkılmış ve hatta ayakda kalan narteksi, bir müddet Aydın
 oğulları zamanında bir minare ilâvesiyle cami ittihaz edil-
 mişken müteakib bir zelzele, kaim vaziyette duran aksamı-
 nı da devirmiş ve bu âbide bir moloz yığını halini almıştı
 (-Maarif-Vekâleti-Mecmuası,-N-17-1929-Efes-hafriyatı,-Aziz)
 Bu kilisenin azemet ve ihtişamı ancak 1927 yılında yapılan
 hafriyat sonucunda tesbit olunabilmiştir. ^{Aziz Ogan} (Maarif Vekâleti
 Mecmuası,N. 17 1929 Efes hafriyatı, ^{Sa. 104 v. d} A. Aziz)

Bizans mimarisi, seciye ve karakter itibarile dikkate
 şayan bir tiptir, ve ~~bu-mimarinin~~ saraylardan sonra itina
 ve belki de onlardan daha üstün olmaları hususunda gayret
 sarf edilen binalar,hiç şüphesiz kiliselerdir. Harici şe-
 killerinde heybet aranmış, fakat zarafete önem verilmemiş-
 tir. Büyük binalarda iç tezyinata çok dikkat edilmiştir.
 Divarlar yer yer mozayık levhalarla ve döşemelerde çeşidli

desenlerde mermer ve renkli taşlarla bezendiği gibi direk başlıklarında da üstün bir güzellikte taş oymacılığı tatbık edilmiştir.

Bu süsleme işinin bizans mimarisinin inhitat devrine kadar bariz bir şekilde devam ettiğine şahid oluruz. Fakat ~~bu-seferki~~ bunlardaki mozayıklar, ^{da} i'tilâ devrine ait binalarda görülen mozayıklar kadar (Ka'riyede İci Andirikos I282-I328 zamanında yapılan mozayıklar müstesna olmak üzere üstün nefaset aranmamalıdır.

Mozayık bahsına biraz sonra dönmek üzere bizans kilise pılanlarını tetkik edelim:

Bizanslıların kilise inşasında örnek ittihaz ettikleri şey, toplantı yerlerini teşkil eden bazilikler idi. Bazilik ismi bilahara büyük kiliselerden bazılarına alem oldu. Bunlar mustatıl şekilde ^S üstü çatıyla örtülmüş, dahilen karşılıklı sütunlarla birbirinden ayrılmış üç nef ve nisf daire şeklinde hitam bulan absid ile arkada yani girişi teşkil eden kısımda da soncemaat yeri dedigimiz bir narteksten ibarettir. Narteks kadınlara tahsis edilmiş bir yerdi. Maamfi büyük kiliselerde " gynecée " tabir olunan kısım kadınlar içindi. Ayasofyadaki gynécée'nin bazı ehvalde imperatoriçeye tahsis olunması mü'tad idi. Büyük kiliselerde, camilerde görüldüğü gibi etrafı revakla çevrili, ortası açık atriye ^{um} tabir olunan birer avluları vardı.

Aya İrini atriyoumu bariz bir şekilde mevcudiyetini muhafaza edersede (1) Ayasofyanınki harab olduktan sonra ihya edilmemiştir. Bununla beraber 1935 de yapılan hağriyatta pilânının tesbitine imkân hasıl olmuştur. Bugün İstanbul da tam bir bazilik tipi muhafaza eden kilise, Yedikule civarındaki İmrahor İlyas bey camii olan Aya Studiyon^S kilisesidir. (2) Sonraları kubbeli inşaat vücuda getirilmeye başlandı. Fakad, bu şekilde yapılan binaların çok kişi istiab edemediği anlaşılınca bizans mimarları Roma bazilikalarından aldıkları ilhamla "Yunan haçı" denilen kolları müsavi salibe benzer bir şekile ragbet gösterdiler, ve kare kısmın ortasına pandantif tabir olunan alikalarla dairevî bir şekil vererek kubbeyi bunun üzerine oturttular. Mimari kabiliyyetler arttıkça zaten inşaatı tuğla olmasından elde edilen kolaylıklar yüzünden mürabbai satırlar üzerine sütun veya pilpayelere basan geniş kubbeli binaları tanıdım etti.

Ekklesia

Egliz = kilise, meclis veya toplantı anlamına gelir.

Bugün dahi malûmumuz oğduğu üzere kiliselerde ibadet toplu bir halde icra edilir. İbadet gayet sade idi. Yüksek sesle İncil veyahud Havariyyun mektubları okunur, Allah'a dua edilirdi. Hiristiyan dinine salik olmayanlar kiliseye giremezlerdi. Ancak bu dini kabul isteyenler, hiristi

yan âdab ve erkânını talim ettikten ve vaftiz merasimi yapıldıktan sonra kiliseye dahil olabiliyorlardı. Bu suretle hristiyanlığı kabul edenler dünyaya yeni gelmiş ad edilir ve ad alabilirlerdi. Biz burada hristiyan dininden ve kilise tarihinden bahis edecek deyiliz. Maksudumuz kilise tipleri hakkında okuyucularımızı aydınlatmaktır. Şurasını da ilâve edelimki putperest mabedlerinde ibadet, tavaf şekli ^{Mabedin esas kısmını teşkil eden yer} şeklindedir. Çellâ denilen ışık almayan binanın içi, tapınagın adına izafe edildiği tanrı heykelinin durmasına tahsis edilirdi. Bu itibarla dırki hristiyanlığın intişarında putperest ibadethanelerinin kiliseye çevrilme ~~işlemlerinde~~ en büyük âmilin dinî taassub kadar bu binaların cemaati istia ^{denince de} b edecek kadar iç teşkilatı olmamasıydı. Bununla beraber bazı yerlerde bilhassa Anadolu'da bir kısım puta tapanlar mabedlerinde denişiklikler yayılarak kilise ittihaz edilmiş oldukları malumdur. Ankaradaki Avgustos mabedi en canlı bir misal teşkil eder. Bazı yerlerde ise meselâ Sard'da Artemis mabedinin pronaos kısmının bitişiğinde, Didim'de Apollon mabedinin Aditon yani halvetgâh kısmında adi bir masone ^{si} ile vücuda getirilmiş kiliselere rastlanır. Kullanılmayan mabetler, ise kiliselerin inşası için hazırlanmış birer taşocacı mahiyetinde telakki olunarak bütün mimarî parça-

→ megaron ev tipi şemasının müttekâmil bir şekli olan

→ Maahaza, Girid ve Miken mabedlerinde tanrı heykellerinin
mevcud olmadığı da vakıdır.

ları söküldü. Şüphesiz insan elile yapılan bu tahribat, yersarsıntılarını gibi tabiat hadiselerinin ika' ettiği hasardan daha müdhiş oldu.

Kiliseler, hiristiyanlık mezheb ve akıdelerine uygun rölikler ve tasvirlerle dolduruldu ve divarlara mukaddes resimler nakş edildi. Bu resimlerin yapılmasının sebebi, incili okuyamayan yeni dinin salıkları için hiristiyan büyüklerinin iyi fiilleri gösterilerek zihinlerine iyice yerleştirebilmesi idi. Sürekli bir teşvik ve teşvik sayesinde iconographie denilen bir "mukaddes resimler sanatı" gelişti ve artık mutena binaların gerek divar ve tonozları ve gerek kubbeleri mozayıklarla kapanmak bir âdet ve teamül halini aldı. Gözleri okşayan altın yaldızlı zemin üzerine çeşidli renklerde vücuda getirilen hazreti Meryem ve İsa'nın resimleri muvaffakiyyetle tatbik olundu. Ayasfya, Ka'riye ve Fethiye camilerinde görülen mozayıklar bizans sanatının en canlı ve mergub eserlerindedir. Fakat hiç bir değişikliğe ugramadan asırlarca sürüp giden bu monoton kilise resimleri daima muayyen bir çerçeveden dışarı çıkmayordu. Nihayet, Konstantaniye'de VII ci yüzyıl ortalarında başlayan ve ^{IX} dokuzuncu asırda nihayet bulan putkırınlar mücadelesi, bu müddet zarfında bizans sanatı üzerinde

→ Bununla beraber, insan resimleri daha beşerî bir mana ile vücuda getirilip ifadelerde hafif bir teessür ve heyecan sezilmiyor, deyildi.

dehşetli bir buhrana sebep olmakla kalmadı, bir hayli sanat eserlerinin de mahvını intac etti. Bu devirde bizans taşıyontucuları ve mozayık imââl eden sanatkârlar vatanlarını terke mecbur oldular ve bir çokları Şarlman'ın sarayında çalışmak üzere Ekslaşapel şehrine gittiler. Putkırınlar mücadelesi sona erince bizans sanatının ^{iv}iki ci refah devri başladı.

Gerek sıvalar üzerinde ve gerek mozayık levhalard^anda ⁿtatbik edilen Hazreti Meryem ve İsa'nın tasvirleri sâki ve müşfikane bir eda ile sezilmektedir. Havariler ile din hadimi büyükler ve imperatorlar, alelekser ayakta fakad mübalagalı bir surette uzun boylu ve giyinik olarak resim edilmişlerdir. Elbise kıvrımları biraz sert olmakla beraber itinalı bir şekilde yapılmıştır. Bütün şahıslarda meşhud olan renkler, takdire şayan derecede diri ve canlıdır. Şurasıda açıklanmalıdırki, bizans tasvirlerindeki tezyini ve cazib renkleri, parlak fonları teşkil eden yıldızların ortasında pek ahekleⁿ ve imtizağlı bir hal arz ederler. Bu tarz da kendi ibda'larından fazla Asyaî süs ve zinetlerin kopyasından başka bir şey deyildir. Lâkin bizanslılar, adapte ettikleri bu sanatleri millî ve dinî ruh ve kabiliyyetlerini katarak bir hali mükemmeliyete çıkarmışlardır. Zaten bilinen bir *mükemmel bir hale.*

~~bir~~ grçektirki, milletler, gerek mimarî ve gerek bilumum sanat eserlerini yekdiglerinden ilham alarak vücuda getirmişlerdir. Fakat, bunlarda daima kendi millî kaşelerini, millî benliklerini izhardan geri durmamışlardır. " Yani milletler, tasavvuru doğuran görgüdür" nazariyesini göz önünde tutarak bir sanat eserini daima ya kendinden evvelki medeniyetten veya hemzeman olduğu yakın veya uzak milletlerinkinden istiane ederek meydana getirmişlerdir. Hiç şüphesiz, bütün dünya kültür eşyasında bu te'sir ve nüfuz daima mevcuttur. Binaenaleyh, bu cihet bir milletin yüksek sanat ve ibda' kudretine bir nakıse vereceği asla düşünülemez. Velhasıl bu derece tekâmüle mazhar olan bizans sanatı her tarafta ragbet gördü ve bunun tepgisi bir taraftan Hindistanda ve diğer taraftan da İspanya'da müşahede olundu.

Bizans'ın medenî ve kültürel merkezi olan İstanbul'da mevcudiyetini muhafaza edebilmiş olan kiliseler, sütunlar ve yıkık sur parçaları gibi gayrimenkul eserlerden başka zamanımıza kadar menkul kültür ve sanat eserleri hemen kalmamıştır. Hatta bu kabil eserlere müzelerinde bile ender tesadüf olunur.

Bu parlak medeniyet eserlerinin zamanımıza kadar intikal etmemesinin sebep ve âmilleri ne olabilir?

Şüphesizki, bu hususta ilk hatıra gelen tabiat

hadiseleridir. Fakad bu, insanlar tarafından yapılan tahribatın yanında daha az zararlı olmuştur. Bizans'ın küçümesi, yurd içinde bitmek tükenmek bilmeyen kavgalar, asayişsizlik, kilise münazaaları, dıştan vakı olan mütevali hücumlar ve savaşlar güzel sanatların sönmesine kuvvetli birer âmil oldukları gibi putkıranların ihtilâlleri sırasında bir çok kültür ve sanat eşyası da mahiv ve harab olmuşlardır.

Haçlıların 1203 yılı yazına doğru İstanbul'u istilâları münasebetile şehirde yer yer ika' olunan büyük yağınlar ve 1204 de tekerrür eden ve insanlık tarihinde benzeri görülmeyen bir vahşetle kilise ve kilise eşyaları ile kilise mahzenlerinde duran imparatorla lâhidleri kırılıp açılarak mücevherata kadar teşmil edilen tahribler yağmalar, bizansın güzel sanatlere ^m müteallık bütün varlığını mahiv ve ziyaa ugratmıştır. Velhasıl şehri tezyin eden ve sanat kıymetini arttıran bütün tarihî ve bedii eserler yok edilmiştir. Lâtin istilâsını müteakıb yani 1260 dan sonra Bizans'ta biraz kalkınma ve gelişme emareleri görülürsede buda ne sürekli olmuş ve nede mahiv ve münderis olan sanat eserlerinin yerlerine yenilerini ika me edecek kadar verimli olmuştur.

Türkler İstanbul'a girdikleri vakıt, Ayasofya ile bugün dahi kendilerini ayakta gördüğümüz ibadethaneler, dikilitaşlar ve surlardan başka bir şey kalmamış, yüzyıllarca evvel yanmış yıkılmış harab bir şehirde kendilerini bulmuşlardır. Bugünkü Sultanahmed camiile Çatladıkapı arasında büyük bir sahha işgal eden müteaddid binalardan mürekkep saraylar, harablığı yüzünden fetihten asırlarca evvel terk olunmuştu. 1204 Lâtin işgali sırasında diğer mühim yapılar gibi Ayvansay üstündeki meşhur Vlaherne sarayı da ikamet olunamıyacak derecede tahrib edilmişti. Bugün muazzam ankazını gördüğümüz Egrikapı civarında Tekfur sarayı adıyla anılan Konstantin Porfrojenetos sarayı dahi muhasara esnasında hayli hırpalanmıştı. İstanbul'da sık sık vukua gelen yer sarsıntılarında bilhassa 1894 1994 zelzelesinde bu bina dahi adeta dört divardan ibaret kalmıştır. Sarayın iç cebhe divarlarına mesned vazifesi göre direklerin Müzece yirmi beş yıl evvel tahkim ve demir çemberlerle takviye edilmiş hâmlarına ragmen yine islâhâ muhtac bir hale geldikleri görülmüştür. *ektedir*.

Uzunca sürün bu girişten maksadımız, ne bir sanat tarihi ve nede Bizans kilise tarihi yazmak olmayıp Pmmakaristos ve Aya Yani Vaptisti En Trollu kiliseleri gibi İstanbul'un mühim ve tarihî binaları hakkında verilen

Maahaza Fatih Sultan Mehmed İstanbulda yirmi gün süren ilk ikameti esnasında bu sarayda oturmuştur. Son Bizans imperatoru XI ci Konstanten İstanbul'un zaptına kadar bu sarayda ikamet etmekte idi.

izahatle münasebeti olan konulara temasdan dogan zaruretler icabi okuyucularımızın bilgi ve hatıralarını tazelemekten ibarettir. Bu hususu açıklarken şu küçük eserin hazırlanması sırasında yardımlarına mazhar olduğum aziz dostlarım Prof. Dr, Arif Mansel ve Vl. Mirmiroğlu ile Bekir Şükrü Egeli'ye teşekkür etmeği borc bilirim.

X
5

Pmmakaristos Kilisesi

İstanbul'un kadim kiliseleri arasında Aya Pamma-
karistos kilisesinin önemli bir mevki vardır. Gerek planı
ve gerek zarif ve cazib mozayıkları dolayısıyla tedkika şa-
yan olan bu bina, Sultan Selim civarında Çarşamba semtinde
bir sed üzerinde ve geniş bir meydanlığın ortasında bulun-
maktadır. Halicin karşı sahilinden bağli olarak Şişli tepele-
rinden Galata'ya ~~bakan~~ kadar bakan bu saha, Bizans'ın beşi-
nci tepesinin bulunduğu yeri işgal etmektedir. Kilisenin
vaktile dört divarla çevrili bir avlusu vardı. Alman tarih
cilerinden Martin Krusius tarafından tabolunan Tucogracia
adlı eserden iktibas edeb sayın Mirmiroglunun kitabındaki
resimde ^(Res. 7) bu kilisenin o tarihteki vaziyeti daha vazih bir
şekilde görülmektedir.(3) Halen binanın ~~Güney~~ batısında
tek katlı bir ilk mekteb binası görülmektedir.

İki kiliseden tereküb eden bu binanın batısın-
daki kısmı, İici Andronikos Paleologos (1282- 1328) devrin-
de yüksek bir memuriyet olan protostratos yani serdari ek-
rem payesini ihraz eden Mihail Dukas Glavas Tarhonyotis'in
karısı Mariya Dukena tarafından bir kadın manastırı olarak
inşa edilmiştir. Eski müelliflerin ifadesine dayanan Pas-
patis(4), müessislere olan karı ve kocanın resimleriyle ki-

tabelerin mevcudiyetinden bahis etmektedir. Ebersold dahi Vatikan kütüphanesindeki bir yazma eserde mezkûr olduğunu Gerlâh'a atfen bildiren Lambos'un 1905 de Atina'da basılan kitabını işhad eder. Bununla^ı beraher bizim yerinde yaptığımız uzun incelemeler, inşâî tarz ve teknik bakımından Prâklesiyon ile merkezî bina arasında bariz bir zaman farkı mevcut olduğunu göstermektedir. Hiç şüphe yok ki , merkezî bina inşa tarihi mazbut olan paraklesiyon'a nisbetle daha yaşlıdır. Sayın Mamboury'de (rehberi seyahin) kitabında bu kiliseden bahis ederken merkezî binayı sekizinci yüzyıla kadar çıkarmakta ve iptidâî kilisenin pek güç fark olundugunu ilâve etmektedir.⁽⁵⁾ Milingen ve Gurlitt'de dahi fazla malumata tesadüf edilmez.

Şehrimiz Bizans âbideleri hakkında derin mâlûmatı ve deyerli neşriyatıyla maruf olan sayın Prof.Dr. A. M. schneider eski müelliflerâ atfen Chor'da duran bir kitabenin delâletile (6) Glavas'ın binasından evvel bir kilise mevcut olduğunu vebu kitabede kilisenin banisi olan Yohannes Comninos^{ia} isminin geçmekte olduğunu söyleyerek bu ismin İyovanis Komninos'un 1067 de ölen büyük babasının olması ihtimalini öne sürerek.

Skarlatos Vizantiyos ve Sotiriyo^u ismindeki müellifler, kilisenin inşa tarihi ve banisi hakkında daha etraflı ve mukni malûmat vermişlerdir. (?)

Bu izahlara göre, Pammakaristos kilisesi büyük Domes-
tik İyovanis Komninos ve karısı Anna Dalasini tarafın-
dan inşa edildiğine hüküm etmekte hata olmaz. İyovani
Komninos, İmperator İzakiyos Komninos'un(1057-1059)
kardeşi ve imparator İci Aleksiyus Komninos'un(1081=
1118) babasıdır. Anna Dalasını ise Bizans imparatorlu-
gunun İtalya'da ki Eyaletlerinden birinin valisi olan
Haron'un kızı idi.

İstanbul'un Lâtinler tarafından işgali müd-
detince çok bakımsız kalan Pammakaristos, onarıma müh-
tac bir hale gelmişti. XIII ci yüzyılın sonlarında
imperator Mihail Paleologos'un(1261-1282)braderzadesi
yani (1294) de(Protostrator (Serdariekrem) Mihail Du-
kas Glavas Tarhanyotis tarafından tecdiden tamir ve
ihya olunmuştur. Bu tamirin üzerinden on sene geçtik-
ten sonra Mihail vefat etmişti. Karısı Mariya Dukena,
kocasının ölümünden sonra Paraklesiyon kısmını ilâve
ve Halaskâr Hristos'a ithaf etti. (Pis. 213) Bunlarda kari
koca ömürlерinin nihayetine dogru rahib ve rahibe olm-
uşlardı. Hatta karısı Mariya, rahibeligi esnasında bir
manastır tesis ve inşa etti. Ve bu manastıra, rahibeli-
ginde aldığı Mrta adını verdi. Bu manastır, Vefa cıva-
rında Kırkçeşme yöresinde Sekbanbaşı İbrahimaga mes-
cididir. (10) Mescid yanmış harab ve dört divardan iba-
ret kalmış iken Atatürk bulvarının yapıldığı sırada

Kırkçeşme de Belediye tarafından kaldırılmıştır. (10)

Kare bir sahha kaplıyan ve planı bu tipteki k kiliselere göre oldukça karışık ve muğlak olan bu binanın muhtelif kutur ve yükseklikte altı kubbesi vardır.

Pammakaristos, muhtelif devir ve zamanlarda içten ve dıştan bir hayli denişikliklere uğramıştır. Vaktile Paraklisyonunkinden başka biri merkezi absidin sağında, diğer ikisi solunda olmak üzere ⁴ absidi yani mihrabı vardı. Ve büyük absidin yanlarından ötekilere geçid veren üzeri kemerli pasajlar mevcut idi. Bugünkü planda gördüğümüz gibi ^{bilahıra} merkezî absidle solunda ki, kâmilen lagıv olunarak mihrabı güney'e bakmak üzere ayrıca ve binadan taşkın ve üzeri yayvan bir kubbe taşıyan kısım ilâve olunmuştur. (Res-2) Bütün bu denişiklikler, binanın aslı plan ve bünyesinin üzerinde hayli tehavvülât vücuda getirmiştir. Bu ilâvelerin başında paraklesiyon kısmı ile eso-narteks ve ekso-narteks ge pencereleri sonradan örölmüş canibi galeriler gelir. // *galeriler*

Bir kadın manastırı olarak inşa edilen bu bina, 1456 yılına kadar kadın manastırı olarak kullanılırken patrikhane ittihaz edildi ve IIIcü Mürad tarafından (1574-1595) camia tahviline ~~kadar~~ degin 135

sene patrikhane burada kaldı.

Pammakaristos'un patrikhane ittihazı hakkında Dr. Paspatis'in hazı mütemmim mâlûmât vermektedir. Mumaileh derki :

" Valdei İsa namına ta'ziz edilen bu kilise, ta bidayettenberi rahibeler tarafından işgal edilmekte olup fetihten sonra şöhret bulan bu mabedten Bizans tarihlerinde pek az bahis edilmektedir. Bilahara patrik olan İyovanis (IB) = 12) baş papas iken 1304 de bu manastıra iltica etmiştir. Bu manastırda arhimandrit olan Nifon 1397 tarihinde eski Patras piskoposluguna terfi etmişti. Üç sene sonra Teofanis isminde biri Ereyli metropoliti olmuştu. Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra eski âdet ve ananelerine tebean hristiyanlara bir patrik seçmelerini emir etmişti. Patrikliğe intihab edilen Genadiyus'a patrikhane binası olarak büyüklük ve güzellik itibarıyla Ayasofya'dan sonra gelmekte olan aziz Havariyun kilisesini vermişti. (12) Bu lütuftan pek minnettar kalan hristiyanlar, bir çok osmanlı ekâbiri tarafından refakat edilmekte olan patriki, Aziz Havariyyun kilisesine kadar teşyi' etmişlerdi.] Patrik'in ^{Kavariun Kilisesinde} kaç ay burada kaldığı mâlûm deyildir. Franceye göre bir gece kilisenin avlusunda öldürülmüş bir türk'ün cesedi bulunmuştu.

~~19~~ 19 uncu sahıfanın alttan üçüncü
sahıfasına ilâve.

Burada biraz tevakkufla Aziz Havariler kilisesi
hakkında biraz bilgi verilmesi uygun görüldü:

Eski Havariyyun kilisesinin temelleri üzerine
Fatih camiinin inşa edilmiş olduğu hakkında bir çok
iddia ve farazıyeler serd edilmiştir. Bilhassa bu iddia-
yı serd edenlerin başında, Şam'da Suriye ve Garbî Umum
Arabistan Umum Komutanlığı Asarıatika müşavir muavini
sıfatıyla Şam'da bulunduğum sırada Berlin müzeleri mü-
dürlerinden Pr. Dr. Wiegand'ın asistanı olarak heyete
iştrâk eden Dr. Wulzinger gelir. Mumaileyhin Byzantion
mecmuasında buna dair çıkan makalesinde Havariler kili-
sesinin temel aksam ve bakıyyelerini bizzat aradığını
fakad hiç bir eser ve delile rastlamadığı cihetle temel
bakıyyelerinin tamamile Fatih camiinin altında kalmış
olduğu kanaatine vardığını söyler.

Fikrimize göre, halen kilisenin yerinin lâyıkiyle
ve hatasız olarak tesbitine yarayacak bir vesika veya
malzeme mevcut olmadığına göre bu hususta serd edilen
mütalaa ve iddiaların bir faraziye olmaktan öteye geç-
miyeceği pek tabiidir.

Gerek Havariler kilisesinin yeri ve gerek XV ci
yüzyılda yapılan, planı ve mimarı hakkında bazı müel-
liflerce yekdiglerine zıd fikirlər dermiyan olunan Fatih

19 ncu sahıganın ilavesine ek:

II

Camiile 1765 de büyük bir zelzele esnasında yıkılıp bunun yerine iki yıl sonra III cü Sultan Mustafa zamanında yaptırılan bugünkü cami binasının, eskisi üzerinde kapladığı sahhayı tetkık etmek mevzuumuz dışında kalmaktadır. Bu itibarla elyevm Amerika'da Şikago Üniversitesinde türk ve islâm sanatleri profesörü olan İstanbul Müzelerinin eski me'murlarından Mehmed Ağaoglu ile Prof. Wulzinger'in bu hususta çıkan yazılarının görülmesini , aynı zamanda yüksek mimar Ali Saim Ülgen ile Halim Bakı Kunter taraflarından müştereken yazılan ve derin tetkık mahsulü olan yazıların okunmasını tavsiye ederiz. (Vkıflar dergisi, C,I. sahıfa 91 v,d. 1938)

x x x

İntikam alınacağından korkan bu semtteki hristiyan un-
surunun seyrekleştiğini gören patrik ve maryyeti, pat-
rikhanenin, civarında büyük bir rum kesafeti mevcut
olan Pammakaristos kilisesine nakli için padişah'tan mü-
saade talep etmişlerdi. Patrik, Pammakaristos kilisesi-
sinde bulunan bir kaç rahibenin hemen oraya yakın bu-
lunan Sen Jan Babtist kiliselerine ⁽¹³⁾ geçmelerini emir
etmişti. Havariyyun kilisesine ait ikon ve sair mukad-
des eşyanın aynı zamanda yeni patrikhaneye nakil edil-
miş olması muhtemeldir."

Müellif Paspatis'in Genadius'un patrik nas-
bile Havariyyun kilisesine kadar türk memurları tara-
fından teşyi suretile gösterilen cemileden memnuniyet-
le bahis edildiğini gördük.

Hayru'llah efendi tarihinde görüldüğü üzere
Fatih Sultan Mehmed, asayı teslim ettiği sırada patri-
ge hitaben" sen kemali rahat ve emniyet ile patriklik
umurunu gör, müracaatına mühtac olduğun umuru dahi bi-
zzat bana arz ve ifade et" buyurmuşlardır.

Yeni osmanlı tarihinin ikinci cildinde ise
" seni rum milletine patrik ettim. Delâleti rabbaniye
mazhar ol. Herhalde mazharı himayei şahanem olacaksın
Eslafın benden evvel imperatorlar zamanında nail ol-
dukları imtiyaz ve müsaadelere mazhar olacaksın" söz-
leriyle iltifat buyurmuşlardır.

Sahife 20 min devam

A

Yenadios'un patrik intihabı:

Yenadiyu'un patrik intihab ve tayini keyfiyeti şu yolda mazbuttur:

İstanbul'un fethini müteakb yirmi gün sonra Fatih Sultan Mehmed Edirne'ye gitti. Eylül ayı içinde İstanbul'a avdet ettiği zaman İstanbul seknesinin azaldığını ve rumların yavaş yavaş hicret etmekte olduklarını görünce sebebini sordu. Patrikleri olmadığından dolayı hristiyan ehalinin hicret ettiğini öğrendi, ve bunun üzerine patriklige kimin münasib olacağını öğrenmek istedi. Herkes Yenadiyus~~un~~ Smolaryos'un münasib olacağını söylediler. Fakad, Yenadiyus • sırada Edirne civarındaki köylerde n birinde esir olarak bulunuyormuş, Fatih, adamlar göndererek mumaillehi İstanbul'a getirtti. Yenadiyus, bütün hristiyanların recalarına ragmen patrikligi kabul etmek istemedisede sonra razı oldu. (Yorgi Françez. Bonn tabı sah, 304-308)

fakad, üsulen bütün büyük rütbedeki ruhanî metropoldler toplanarak mezheblerinin hükümlerine tevfikan Yenadiyus'u patriklige intihab ettiğler. Yenadius'un rütbesi küçük olduğundan bütün dereceleri birer birer kat ederek nihayet 1454 yılının Ocak ayının 6inci tamidi İsa yortusu günü Azîz Havariyun kilisesinde piskapos rütbesine yükseldildi, ve aynı günde patriklik makamına geçti. (Türkograeciae Bal, 1584 sah, 107.109.110)

Yenadius, muhtelif fasılalarla üç defa patrik oldu, ve son istifasını müteakıb I465 de Siroz'da Aziz Prodromos manastırına çekilerek yedi sene sonra I472 de vefat etti ve na'sı bu manastıra gömüldü.(Oeuvres complètes de Georges Scholarios publiée pour la première fois par Mgr. Louis Petit, X.A.Siderides. Martin Jugie- Paris 1928. Fetihden sonra İstanbul patrikleri, Sardeon metropolidi. Cild. I Sah 4 ve I93)

x x x

Fatihin Pammakaristos'u ziyareti:

Bütün müellifler, Fatih'in Pammakaristos'da patrik Yenadios'u ziyaretle mezhebî bazı müzahabelerde bulunduğunu kayd ederler. Bu sahhada en fazla malûmatı Krusiyus'un 1584 de (Historiae Politicae Turcograeciae) adıyla neşir ettiği kitabda görürüz. Bu esere göre Fatih'in Pammakaristos'da Patriki sureti mahsusada görmege gitmediği, ancak bir tesadüf eseri olarak içeri girdiği anlaşılıyor.

(Bir gün Fatih patrikhaneye civar mahalatta bir tefiş gezintisi yaptığı sırada Pammakaristos'un dış kapısının önünden geçerken bu kilisenin hangi kilise olduğunu sordu, ve patrik'in ikametine mahsus olduğunu öğrenince avlu kapısından içeri girdi, atından inerek kiliseye dahil oldu.

Patrik, Sultan Mehmed'in kiliseye girdiğini haber alınca hemen ikametgâhından kiliseye indi, Padişahı kabul ve tazimle selâmladı. Padişah, svofilakyon(yani hazine) ye "burada paraklesiyon kasd edilmektedir" küçük ve güzel kilisedeki kürsiye oturdu ve Yenadiyos'a hiristiyan dinine ait pek çok sualler sordu. Padişah bu sırada çekinmeden cesaretle cevap verebilmesi için patrike müsaade verdi).

Bu ziyaret tesadüfi olmakla beraber Hazreti Fatih'in Fatih=ile patrik ile üç defa mülâkı olduğu da vakı'dir.

x x x

Fatih İstanbul'a girdikten sonra hristiyanlara karşı çok semahatkârane ve çok alicenabane davranmıştı. Rumlar, ölçüsüz bir din serbestisine mazhar olmuşlardı. Londra'da Lord Grawford'un kolleksiyonunda mevcut bulunan ve Gentle Bellini tarafından yapılan 90 X 1,60 ebadındaki bir tablo Fatih Sultan Mehmed'in patrik Yenadius'a, rumlara bahış ve ihsan ettiği imtiyazatı mezebebiye itası merasimini gösteren neveciz ^{bir} tarihî vesikadır. (I4) Vl. Mirmir oğlu, uzun müddet Londra'da Osmanlı hükümetini temsil eden Müzürüs Paşa tarafından 1878 de Londra'da bulunduğu sırada bir kopyasını yaptırarak patrikhaneye gönderdiğini söyler. Son senelerde patrikhanede vukua gelen bir yangında bu kopyanın yanmış olduğunu ^{ma} ~~işitmiş isekde sıhhatini öğrenemedik.~~ ^{lahmin elucuk isteriz}

Sayın müellif Mirmiroglu, hernekadar patrikhane mahfilleri bu resmin patrik Yenadius'a ait olduğunu iddea ederlersede ressam Bllini'nin İstanbul'da bulunduğu yıllar (I476-I48I) nazarı itibara alınırssa ve o devirde patriklik mekâmının Maksimus tarafından işgal olunduğu ve Fatih'in genç olmayıp yaşının haylı ilerlemiş olduğu da göz önüne getirilirse resmin Yenadius'a deyil IIIcü Maksimos'a ait olduğu tezahür eder, şeklinde mütalaa yürütmektedirki biz de bufikirdeyiz.

+ Yene Paspadis'in yarıda kalan hikâ beyanatını

Dinlemeye devam edelim: (15)

(Kanunî Sultan Süleyman devrinde ve Yeremiyas'ın ikinci patrikliği esnasında hristiyanların büyük kiliselerden çıkarılmaları hakkında bir niyet mevcut olduğu çünkü kılıc ve hücumu cebri ile zabt edilen bir şehirde kiliseⁱⁿ faaliyetinde bulunmasının doğru olamayacağı müftü tarafından açıklandığı ve hatta bu halin devamının her hangi bir hadiseye yol açabileceği mülâhazası üzerine divana şahidler ikamesi^{ne} şehrin anahtar~~larının~~larının teslim olunduğu tesbit edilmek kararı verilir. Patrikhane tarafından Edirnedden temin edilen iki şahid divanda şu yolda beyanatta bulunurlar. " bizler, 84 yıl evvel 18 yaşlarında Fatih'in ordusunda asker idik. Fatih Sultan Mehmed günlerce devam eden kanlı muhasaralarda çok maktar asker kaybetmiş ve büyük miktarda kan ak^ımakt^ıydı. Kara surlarının bir çok ~~mak-~~
~~ta~~ aksanı ve bir çok evler yıkılmıştı. Bunları gören ve şehrin nihayet zabt edileceğinden korkan İmperator tabasını ölümlen kurtarmak gaykusile Fatih'in nezdine şehrin ileri gelenlerinden mürahhaslar göndererek, sulk akidedildiği takdirde bütün osmanlı büyüklerini tahlis edeceğini bildirmişti. Şehrin tesliminden sonra hristiyanlara fene muamele edilmeyerek mallarının yagma edilmemesi, evlerinde rahat bırakıl~~maları~~ları, bunlara angarye

ve diger külfetler tahmil edilmemesi Fatih'ten reca edilmişti. Bunları memnuniyetle kabul eden Fatih, tahriri bir ifade ile bu hususa riayet edeceğini teahhüd etmişti. İmperator şehirden çıkarak padişahın çadırına gelmiş ve ordugâhta üç gün misafiri olduktan sonra Fatih ile şehre girmişlerdir. Bu şehadet makbul ad edilerek kiliseler camia çevrilmekten vazgeçilmiş, fakat, bu hadiseden sonra o zemana kadar mevcut olan ve uzaktan görülen Pammakaristos'un büyük kubbesinin üzerindeki muazzam salib yerinden indirilmiştir.)

İstanbul'da ki Bizans anıtları hakkında oldukça toplu mâlûmât veren Paspatis'in bu binanın patrikhane ittihazının sebeblerini izah ederken bu hikâyeyi kitabına derc etmegi ihmal etmemiştir. Ancak, bu hadisenin Kanunî Sultan Süleyman ^{derinde} deyil, Yavuz Selim zamanında cereyan ettiğini ve adı geçeh müftinin de Zenbilli Ali efendi olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Ziya bey eserinde şu yolda izahat verir :(16)

(Fihakıka Fatih Sultan Mehmedin patrika verdiği " hattı şerif " yanmış olduğundan Yavuz Sultan S Selim Han zamanında zuhur eden bir mesele üzerine fermanın görülmesine müftü Ali efendi (Zenbilli Hoca) tarafından lüzum görülmüş (17) ve patrik yanmış olduğunu söylemiş isede davayı şeri şerife tatbık için is-

rar olunması üzerine şahid olarak iki yeniçeri getirmekle eski imtiyazlar bilmeceburiye Yavuz Sultan Selim tarafından ibka olunmuştur.)

X X X
Ksenofon Sideridis tarafından Beyoglu Rum Cemiyeti Edebiyesine yapılan bir tebligaya göre (18) : Pammakaristos kilisesindeki hitabet kürsüsünün üstündeki dört mısra'lık yazıda : (İyovanis Komninos'un eseri himmetidir. Dük ailesinden olan zevcesi Anna ile Allaha karşı pâk ve sahavetkârane şükran mukabelesinde bulunmuş ve kendilerini Allahın evine münzevi ve tariki dünya olarak hasır ve vakf etmişlerdir.)

Bu mısra'ın ilk cümlesindeki "Eseri himmettir" lâfzından Sideridis "tamir edenler manasını çıkarmaktadır. Tamir demek mevcut ve harab bir binanın yeniden ihyasi demek olacağına göre Pammakaristos'un Xİci asırdan daha gerilere götürmek icabediyor. Halbuki inşa etmek , bir mabed ~~de~~ kurmak da eseri himmettir. Binaenaleyh, Sideridis'in bundan mutlak surette tamir manası ~~çıkarmak~~ ni istihrac etmek pek yerinde bir iddia deyildir. Umumi kanaet, ve mevcut literatürler, yukarıda söylediğimiz gibi binayı yapanlar, İyovanis Komninos ile karısı Marta kilisesinin (Sekbanbaşı İbrahim aga mescidi) banisi Anna Dalasini'dir. Protostrator Mihail Dukas Glavas Tarhonyat ile zevcesi Mariya Duke-

na, Lâtinlerin işgali müddetince harab olmuş bu kilise nin ikinci bânisidirler. Güney dogu tarafındaki paraklesiyon denilen mahal yani küçük kilise (ki buna Mr. Ebe-
solt chapelle funéraire demektedir. (19) Tathonyot'un vefatından sonra zevcesi Mariya Düdena tarafından harbi-
nin devamı sıralarında ilâve suretile inşa olunmuştur. Bu kısmın haricinde mermer kornişin üzerinde uzunluğu onbir metroyu bulan güzel ve düzgün bir yazıyla şu mas-
ra' yazılıdır :

(İmperatorluk ^{un} düşmanlarına ezdikten sonra bu manastırı yapmakla dinî ödevini de tamamlamış olan Tarhonyot'un cenazesi, kocasının aziz hatırasını idame mak-
sadiyle kendisi kadar mütediyyin olan zevcesi tarafın-
dan inşa edilen paraklesiyon'a gömüldü.)

~~Paraklesiyon bakaana tekten andet etmek üzere
imk kikişeyi tetkik edelim.~~

Diş nartekse absidin tam mihverinin rastlayan orta kapıdan girilir. ^(Res. 4 ve 5) Fakat bugün, minarenin soluna rastlaya kapı kullanılmaktadır. ^(Res. 6) Diş narteks beş kubbelidir. Güne galeri, paraklisyonda nihayet bulur, vesakfı iki kubbeden ibarettir. Kuzey galeri ise dört kubbecikten ibaret olup galerinin eso-narteks ile birleştiği mahallin üstü mütekata tonoz ile örtülmüştür. Mimar Mr. Thiers bunu zihnen kubbe olarak kayd etmektedir. Galerinin mütehasırda ki kubbe, ^(Res. 7) etrafı pencereli bir kasnaga basar. Gerek cenibî galeriler ve gerek birinci ve ikinci narteksler, paraklesiyon gibi muahhar devirlerde inşa olunmuştur. Bu kısımlardaki kemer ve kavislerin inşa tarzındaki intizamsızlıklar bariz şekilde göze çarpar, ve bütün bunlar, bodur ve kalın birer pilpayeye istinad ederki görünüş oldukça ağır ve kasvetlidir. ^(Res. 8) Bu ekler, bir lahza yok farz edilse Pnaakaristos'un iç planında diğer Bizans kiliselerine çok yakın bir benzerlik mevcut olduğu müşahede edilir.

Kutru beş metro olan mekezi kubbe, köşeleri pahlanmış dört pilpayeye istinad eder. ^(Res. 9) Bu pahlanma işinin türkler zamanında yapılmış olduğu şüphesizdir. Bu pilpaye lerden soldakinin önünde agzı bilezikli bir kuyu vardır. ^(Res. 8) Bunun içinde batıya doğru istikamet alan bir kanal müşahede olunur. Burada ki kemerler oldukça yüksek ve ge

niştir. Aşağı kısımda nefin kuzey, güney ve batı taraflarını çeviren basık kemer, tonoz kemer duvarlarla bir faslı müşterek teşkil ederki buradaki ağır pilpayelerin üzerine oturan alçak kemer, nefe geçit verir. Yalnız abside açılan büyük kemer merkezî kubbe kasnagına kadar yükselir. Nefi çevreleyeh duvarlarda kemerin üzengi seviyesinde üzeri motifli mermer bir silme dolaşır. Kubbe kasnagının kaidesinde dahi büyük kemer ve alikaların üzerinde de bir ikinci korniş dolaşır. Kubbe kasnagi, 24 parçaya ayrılmış taksim olunmuş ve 12 tam kemerli pencere açılmıştır. Mabedin absid kısmı, türkler tarafından camiye kalbinden sonra ta'dil edilmiş ve bu suretle istikamet doğudan güney doguya verilmiştir. Bu kısmın geniş ve yayvan bir kubbesi vardır. Dışyüzü tamamen denişmiştir. İnşâ teknik itibarile duvar bariz bir intibaksızlık arz eder. Kubbe kasnagındaki pencereler merkezî nefi yeter derecede aydınlatmaktadır. Birinci narteksi teşkil eden kalın kemer ayaklardan birine dokunulmamış, fakad, üçü yontulup altı köşeli yapılmak ve inceltirilerrek sahha genişlettirilerek istenilmiştir. Bu yontulmadan acıb bir başlık vücuda gelmiştir. Bu ameliyenin fazla cemaatistiabına imkân verilmek istenildigi kadar islâm mabedlerinde aranılan bir ferahlık te'minine de matuf olduğuna şüphe yoktur. Velhasıl gerek fetihten evvel ve gerek sonra Pammakaristos kadar lüzumlu lüzumsuz taddi.

(Res. 11)

12

ve bir mihrab ilâve olunmuştur.

(Res. 13) 14

Binanın en ferah kısmı merkezi nefdir.
Kubbe kasnağındaki pencereler merkezi ne-
fi yeter derecede aydınlatmaktadır. Kub-
beye mesned teşkil eden basık ve yayvan
kemerler, cidar neflere giren ziyayı ön-
lemektedir. Bu yüzden burası oldukça loş-
dur. Sağ nefde memerden güzel bir minber
bulunmaktadır. Binanın Murad III tarafın-
dan hicri 1000 tarihinde camiye kalbi sı-
rasında yapılmış olan bu minber, devrinin
oyma ve taş yontuculuk sanatının güzel
örneklerindedir.

(27)

27. inçil 28

Binanın en ferah kısmı merkezi nefdir. Kubbe kâsnağındaki pencereler merkezi nefi yeter derecede aydınlatmaktadır. Kubbeğe mesned teşkil eden basık ve yayvan kemerler, cidar neflere giren ziyayı önlemektedir. Bu yüzden burası oldukça loşdur. Sağ nefde mermerden güzel bir minber bulunmaktadır. Binanın Murad III tarafından hicri 1000 tarihinde camiye kalbi sırasında yapılmış olan bu minber, devrinin oyma ve taş yontuculuk sanatının güzel örneklerindedir.

28

dilâta maruz kalmış ve ekler yapılmış kiliselere pek az tesadüf edilir.

Ön ve yan galerilerdeki zemin döşemeleri kırmızı tuğladandır. Evvelce buranın döşemesi merkezî nefte ve paraleliyonda kısmen görüldüğü gibi gayri muntazam taşlarla yapılmıştı.

Merkezî nefin döşemesinde kullanılan taşların bazılarının üzerinde kabartma eşkâlin bulunuşu bunların başka yerlerden tedarik edilip mabedin tamiri sırasında kullanılmış olduğu şüphesizdir. Yeni mihrabın denişmesinden istikametinin denişmesinden dolayı cemaat saflarının bu tebeddülâta intibak edebilmesi için zemin mekezî neften itibaren mihraba doğru yükseldiştir.

Binanın Halihazırda doldurulmuş olan alt pencereler) türk-
ler zamanında açılıp bilâhara yene kapadılmıştır. (Res. 14) 15
Kuzey güney ve bata cephelerinde geniş kemerler arasında altlı ve üstlü pencereler, hep sonradan açılmadır. İlk inşaaya aid pencerelerin, kemerin kavsine intibak eder bir şekilde geniş oldukları, son tamir sırasında kuzey cephesinden indirilen sıvanın altından meydana çıkan eski pencere kemerlerinin tuğla örgüsünden anlaşıldığını bizzat tetkik ve müşahedemize istinaden söyleyebiliriz. Çoktebeddülâta uğramış olan diğer cephelerde de bu keyfiyetin aynı şekilde olduğuna şüphe yoktur.

Ekso-narteks divanlarının dışyüzünde binanın saçak kısmına kadar yükselen geniş çifte satahlı kemerler müşterek birer pilastroya istinad etmektedir. Fakat ,

(5) NO.lu resminde görüldüğü vechile kapının üzerinde beş satırdan ibaret bir kitabe vardır bu kitabenin delaletiyle cami^{de}in Abdülmecit zamanında esaslı bir tamir yapıldığı anlaşılmaktadır. Dört beş sepe evveline gelinceye kadar camiin narteks kısmında görülen ahşap harap^{fevkanî} odalar belki de bu tamir sıralarında ilâve edilmişlerdir. Vakıflar İdaresi tarafından 1942 yılında yapılan son tamir esnasında bunlar kâmilten kaldırılmıştır.

bu pilastrolar içinde tebarüz ettirilmeyip divar düz bir satıhtan ibarettir. Yene bu kısımda yani cümle kapısının dahilen sol kenarı sağdakine göre çıkıntılı olmasından tabiatıyla kemer kalınlaşmaktadır. Bu da bina içinde simetrisinin aranmadığını gösterir. Şa Batı yüzünün sağ ve solunda ikişer pencere bulunan cümle kapısı da tam mihvare esabet etmemektedir. Zaten Bizans kiliselerininin bir çoğunda aks ve simetriye dikkat edilmemektedir. ~~tedir~~ diği görülür. Anlaşılan mimarlar bu kayda pek bağlanmak istememişlerdir. Aya Maria Diyakonisis = Kalender camii ile inşa tarihi VI cı yüz yıla yükselen Aya Sergius ve Bakus = Küçük Ayasofya gibi ihtimankârane inşa edilmiş binalarda da bu simetri yoksulluğu şiddetle göze çarpar.

Ekso-narteksi teşkil eden galerilerin üzerlerini örten kubbeler basık ve yayvan olup kuturları az çok yekdigerinden farklıdır. ^{(Fig 15) 16} Pandantifleri kubbelerle aynı inhinaya takıp ettikade = lerinden adeta kubbe mütemmimi ad oluabilirler.

Paraklesiyonun tarifi:

İki bölümden katımlanan Pammakaristos'un en önemli ve karakteristik kısmı paraklesiyon denilen "La chapelle funéraire" bölümüdür. Maria Dükena tarafından ölü kocası Mihail Dukas Glavas Tarhanyotis'in adını ululamak için XIV ü yüzyılın ilk senelerinde inşa olunan bu kısım, hiç şüphe yokki, narin kubbelerile ve yeknesak olmayan dış görünüşü ile binaya çekici bir güzellik katmaktadır. (Res 2)

Paraklesiyon
Pammakaristos'un haç şeklindeki plânu ve absidleriyle küçük bir kilisedir. Ortada etrafı tam kavisli on iki pencerele olan tamburlu bir kubbesi vardır. Fakad, hariçle irtibatı olmayan buraya bir taraftan büyük kiliseden diğer taraftan da mustatıl şekilde olan üzeri tonozlu bir galeriden geçilir. Kubbeye mesned teşkil eden kemerleri karşılıklı ikişer pilpaye taşımaktadır. Fakad bina, cami ittihaz olunduktan sonra karşılıklı bu iki kemerden sol taraftakiler kilise mecmuasına mekân bütünlüğü verilmek için hafz olunarak yerine mesned vazifesi gören geniş ve yüksek bir kemer yapılmıştır. Burada iki korniş divarın boyunca imtidad eder. Daha yukarda üçüncü bir korniş kubbe ve alıkların etrafını teşkil eder. Kubbe kasnagının içeriye bol ziya veren oniki penceresi vardır. Kubbe oniki

کتابخانه عمومی

وقتی ایدار است ط...
در صورتی که...

بسیار...
طاهر...
بسیار...
بسیار...

ادبی...
بسیار...
بسیار...
بسیار...

KIITOR
بسیار...
بسیار...

X X X

yazlar bilmeceburiye Yavuz sultan Selim tarafından ibka olunmuştur.)

X X X

Ksenofon Sideridis tarafından Beyoğlu Rum Cemiyeti Belediyesi ne yapılan bir tebliğe göre (18): Pamma Karistos kilisesindeki hita⁴⁵ bet kürsüsünün sütündeki dört mısra'lık yazıda: (İyovanis Komminos'un eseri himmetidir. Dük ailesinden olan zevcesi Anna ile Allaha karşı pâk ve sahavetkârâne şükran mukabelesinde bulunmuş ve kendilerini Allahın evine münzevî ve tariki dünya olarak hasr ve vakfetmişlerdir.)

Bu mısraın ilk cümlesindeki "Eseri himmetidir) lafzından Sideridis "tamir edenler manasını çıkarmaktadır. ~~Tamir demek mevcut ve harap bir binanın yeniden ihyası demek olacağına göre Pammakaristos'u XI.ci asırdan daha gerilere götürmek icab ediyor. Halbuki inşa etmek , bir mabed kurmak da eseri himmettir. Binaenalyh, Sideridis'in bundan mutlak surette tamir manasını istihrac etmek pek yerinde bir iddia değildir. Umumi kanaat ve mevcut literatürler, yukarıda söylediğimiz gibi binayı ^{ilk} yapanlar, İyovanis Komminos ile karısı ~~Marta kilisesinin~~ (Şekbanbaşı İbrahim ağa mescidi) banisi Anna Dalasini'dir. Protostrator Mihail Dukas Glavas Tarhanyot ile zevcesi ^{Marta kilisesinin banisi} Marya Dukana, Latin'lerin işgal müddetince harap olmuş bu kilisenin ikinci banisidirler. Güney doğu tarafındaki paraklesiyon denilen mahal yani küçük kilise(ki buna Mr.Ebersold Chapelle ^{ev} funa¹ re demektedir. (19) Tarhanyot'un vefatından sonra zevcesi Mariya Dukenna tarafından harbin devam sıralarında ilâve suretiyle inşa olunmuştur. Bu kısım haricinde mermer kornişin üzerinde uzunluğu onbir metroyu bulan güzel ve düzgün bir yazıyla şu mısra yazılıdır:~~

(İmperatorluğun düşmanlırını ezdikten sonra bu manastırı yapmakla dini ödevini de tamamlamış olan Tarhanyot'un cenazesi,

müsavi dilime ayrılmıştır ki bu dilimlerin merkezdeki madalyona doğru darlaşarak nihayet bulur. Kilisenin en büyük varlıklarından birini teşkil eden kubbedeki mozaikler hakkındaki incelemeyi biraz sonraya bırakarak tarife devam edelim.

Filhakika absid kısmındaki değişiklik merkezî binadan aşağı kalmaz. Elyevm absid bölümü, divarla kemer arasına çekilen bir bölge ile kapanmış, içeriye açılan iki pencere ve bir kapılı odacık husule gelmiştir. XR-18

Paraklesiyonda eskiden kalma tezyinat kısmen mevcuttur. Gri renkteki iki sütun bugün dahi yerlerinde dir. Bunlara mukabil olan iki sütun yukarda söylediğimiz gibi açılan geniş ve yüksek kemer neticesi hazf edilmişlerdir ki, zeminde ^{bunların} kalde yerleri müşahede olunur. Res 18
Manüel Gedeon'a göre (20) burada tahtelzemin magarada Aleksius Komnenos, kızı Anna Komnini ile Yovanis Paleologos'un ve patrik Ici Pahorios ile Ici Teoliptos'un cesedleri gömülmüştür. (Lev.)

Paraklesiyon'un, orta ve içi mozayıklı olan kubbelerinden başka bunun arka tarafında yanyana iki kubbesi daha vardır. Pammakaristos'un bütün kubbeleri birbirine benzerler. Şurasını da açıklayalım ki, muahhar devirlerde yapılan kubbecikler dahi büyük kısmın kubbesine intibak ettirilmiş olmaları kilisenin harici

Res 18 19

paraklesyonla merkezi binayı yekdiğerine bağ-
layan kalın beden duvariyle sonradan açılan büyük
kemerli amuden kateden kemerlerin arasındaki ~~lev~~^üentle-
rin birinin içinde, düşen sıvaların altından renkli taş
larla hendesi şekiller arzeden bir mozaik levha belir-
miştir. Bu tezahürat bu kısımların mozaiklerle bezenmiş
olduğu kanaati hasıl etmektedir ki

Bu sahada birer yoklama yapılması çok verinde
bir iş olacaktır. (R. 19)

görünüŧüne bir ahek vermektedir. Paraklesiyondaki bu kas naklı kubbecikler, münhasıran ikinci katı aydınlattıkları için dahilen aŧagıdan görölmezler. ve hiç ŧüphesiz bunlar, çatıdaki yeknesıklığı izale için mimar tarafından ilâve ollunmuşlardır. Bu vaziyet Selanikteki Havariyyun kilisesinde de aynen meŧhud oğur. Bu kata, ittisalindeki mustatıl bir dehlizin yan dıvarlarının içinden üzeri tuğla tonoz ile örölü dar bir merdivenden çıkılır. Merdivenin sonunda bir kapı yeri vardır. Buraya aydınlık veren küçük bir pencere bugün örölüdür. Bu kat 6x5,50 ebadında bir sahhadan ibarettir. Ortada bir tonoz kubbe ve yanlarda da etrafı sekizer pencereli iki kubbecik bulunur. Güneye açılmış bir pencere vardır. (Res-20-21) Bu itibarla bu kat, paraklesiyon'nun ve hatta kilisenin en aydınlık yeridir, denilebilir. (Res-22) Bu kattan paraklesiyonaa bakan bir boşluk vardır. Burası adeta bir balkon hissini verir. Hiç ŧüphesiz, müttekı ve dindar Mari Dukena kiliseye geldiği vakit kocasının aŧagıdaki medfun bulunduğu yeri bu boşluktan ziyaret ederdi. (Res-23)

Paraklesiyon'un dıŧ mimarî süslemeleri de tetkike ŧayandır. Absidlerin saçak altına tesadüf eden kısımlarında kirpi saçak denilen testere ağzi ve bunun altında da sivrileri aŧađı gelmek üzere bir sıra kırmızı tuğla görölür. (R-3) Bunun altında da dıŧarı fazla tağkın olmayan mermerden ince bir silme vardır. Absidiyeler eifen-

Bizans dinî mebanisinde anane ve adet halini alan kilise ve absid divarlarının tuğladan eşkâl ile süslenmesi Lambakis'e göre XI ci asırdan itibaren görülmeye başlar.(2I) Pantokrator= Zeyrek ve Aya Teodosya = Gülcami binalarının dış satırlarında da aynı usulün takib edildiğini görürüz. Dahilen çok çekici ~~bir~~ ve hareketli olan Aya Teodosya, eger haricen arkatümlerle süslenmemiş olsaydı umumi görünüşü bir istihkâmdan farklı olmayacaktı.

memiş deyildir. Camiye çevrildikten sonra bilhassa doguya bakan ve bu cepheye intibak etmeyen müstatıl birer pencere açılmıştır. (Res. 2) Üst üste üç sıra halinde arkatür tabir edilen üstü kemerli nişler ^{bir} iki silme ile yekdiglerinden ayrılmışlardır. Ortadaki absid iyi muhafaza olunmuştur. Bunun sağındaki dar ve tam kemerli pencere ise tamamen denecek derecede örülmüştür. Arkatürlerden ortadakinin iki yanında güzel başlıklar taşıyan fakat, maalesef bugün kırılmış olan köşeli ve üzerleri palmet ve nebat saklarını havi narin birer sütunçe vardır. (Res. 2) X

Paraklesiyon absidinin üzerini bir nısıf kubbe örter. Kubbenin üstüne ve tam mihverine rastlayan yayvan kemerli bir pencere vardırki saçak kenarları kubbe kasnagı seviyesine kadar yükselerek buna intibak eder, ve bu suretle geniş bir roman kavsi ~~şaparak~~ vücuda gelmiş olur² ~~as~~.

Paraklesiyon'un batı cephesi de dogu cephesi - kadar yeknesiklikten kurtarılmış ve arkatürlerle bu yüzün de zerafeti sağlanmıştır. (Res. 24) Bu yüzde mızayıklı kubbe ile yukarı galerinin küçük kubbesi mihver itthaz edilerek _ dogu yüzünde olduğu gibi- kasnaklara kadar devam eden üst üste üçer pencere bulunur ve bunlar birer geniş kemer içine alınmışlardır. (Res. 3) Alt sıradaki müstatıl pencereler binanın camiligi sırasında yapılmıştır. Fakat burada vaktile

üzeri kemerli bir pencere bulunduğu elyevm sagdekinin tuğladan kavis başlangıcının delaletile anlaşılakta ise- de soldaki pencerede böyle bir ize tesadüf edemedik. Dıvar örgüsüne nazaran bunun sagır olduğuna hüküm etmek lazımgelıyor.

Birinci ve ikinci dizi pencereleri yekdigerin den ayıran ve yukada metnini dere etmiş bulunduğumuz yazıyı ihtiva eden mermer bir silme, cepheyi boydan boya katetmektedir. Bu silmenin ucu, absid kısmına kadar devam eylemekte isede eskiden yapılan bir tamir dolayısıyla mimarî harekâtı maalesef muğlak kalmıştır. Bununla beraber bu silmenin incelenmiş olması ötekinin devamı olmadığını anlatmaktadır.

Bu vüzdex pencere, niş gibi aşağıdaki bütün mimari hareketler, silmenin üzerinde de tekerrür etmektedir. İkinci ve üçüncü sıra pencereler arasında dekoratif olmayan ve mimari fonksiyonu kestirilemeyen beş konsol bakiyesi vardır. ^(Res. 3) velhasıl-yukarda da söylediğimiz gibi- pencerelerle kubbelerin aynı mihverde bulundurulması mimarın, hareketli olup zaten hacmen küçük olan binanın ceb hesinde kaybolan monümantaliteyi ısrarla aradığı müşahede edilir.

Paraklesiyon ile bugünkü minare arasındaki kısmın harici duvarında içi dolgulu taşıyıcı kemerlerden iki-

sinin ortalarında birer pencere açılmış ve üçüncüsüne methal olarak kullanılmaktadır. (Res. 24).

P Parmakaristosu 'un dış cephesi umumiyetle dört sıra taş, dört sıra tuğla örülmüş ve araları derzlenmiştir. (Res. 25) taşların oldukça düzgün yontulmuş olması ve tuğla motiflerin mevcudiyeti, binanın dış yüzünün sıvasız olarak yapılmış olduğunu ispat eder. Nitekim son senelerde binayı tamire memur edilen Vakıflar İdaresinin sayın mimar I Vasfi Egeli sıvaları kaldırmış ve derzleme suretile hakiki restore usul ve şeklini muvaffakiyetle tatbik etmiştir.

j Paraklesiyonun mozayiklari

Paraklesiyon kubbesinin içinde zemini yıldızlı gayet iyi muhafaza olunmuş bir mozayığın mevcudiyetinden bahis etmiştik. Mozayıklar, kubbe kasnağı etrafındaki pencerelerden aldığı ışık ile yeter derecede aydınlanmaktadır. (Res. 26) Bunları birer birer inceleyelim:

Ortada ince bir bordürle tahdid edilmiş medalyonun içinde başı haleli İE. XC remizleri arasında sağ elini omuz seviyesine kadar kaldırmış takdis halinde olup solıyla, kabının üzeri kıymetli taşlarla müzeyyen incili tutmakta olan bulunan büyük kıtada Hazreti İsa'nın tasviri görülür. Hazreti İsa'nın yüzile parmaklarını teşkil

eden mozayik taneleri okadar mahirane bir şekilde yerleştirilmişdirki renklerdeki ^m ahekk ve imtizac, ancak kudretli bir fırçanın eda edebileceği bir ~~hal~~ mükemmeliyyettedir. Ne yazıkki çene altı bir zamanlar su sızıntısı yüzünde müteessir olmuştur. Sönük ve uçuk olan elbisesinin kahve rengi, mor ve altın renkteki mozayik zemin ile gayet ahenklidir. Etrafında kubbe dilimlerini ayıran kabarık bandların adeta şua' hüzmelerine benzeyişleri vardır. Bunların aralarına tesadüf eden içerek üçgen kısımların içinde ayakta, kadim tarzda giyinmiş, ellerinde bir rulo tutan ve başları üzerinde isimleri yazılı olan bazı Peygamber ve nebilerin tasvirlerini ihtiva etmektedir. Bu rulo ların üzerinde kitabı mukaddesden ayetler yazılıdırki her birinden bahis ettiğimiz sırada yazıların tercemelerini göreceğiz. Elbise kıvrımlarında ^{hatlar,} ki hutut, vücudun hareketleriyle tam bir tetabuk halindedir. Bütün bu şahısların birbirine benzeyişleri olmadığı gibi hal ve tavurları da başka başkadır. Başları yaldız ve kırmızı renkte birer hale içindedir. Mozayıkların zerafet ve güzelliklerini iyice seçebilmek için dürbün kullanmanın yerinde olacağını ~~tavsiye ederim~~ hatırlatmak isterim.

Hazreti İsanın takdis halinde tuttuğu sağ elin altına tesadüf eden tasvir, başındaki hâlenin üstün

deki yazının delaleti ile enbiyadan İzechiel = Hazkıyel aleyhisselâma aid olduğu anlaşılır. Sağ elini köküs hizasına kaldırmış açık bir varak tutmakta sol elilede yazılı rulo taşımaktadır. Saç ve sakalı mebzul, yüz hafifçe sağa dönük, gözler biraz sola bakmaktadır. Elmacık kemikleri iri ve çıkık, bıyıklar ensiz ve uçları aşağı sarkık olub geniş bir libasa bürünmüş sola doğru yürür bir durumdadır. Rulonun üzerinde: (Burada hayvan ve tekerlikleri yol alıyorlardı) ibareleri okunmaktadır.

Bunun solunda, yine başının üzerindeki yazının delaleti ile nebî İsa'ya' ya aid tasvir görülmektedir. Vücut ve başı profile yakın derecede sola çevrik, sağ elini çene hizasına kadar kaldırmış, saç ve sakalı kabarıklık— Bu kısım ihtimal kubbenin sızmasından müteessir olmuştur— vücut dolgun ve geniş bir libasa bürünmüş olup sol elile tuttuğu ruloda şu ibareler görülmektedir: (işte ^{gökte sis} rab ses ortasında oturuyordu.)

Evvelkinin solundaki tasvir, Hazreti Musaya aid olub bunda sarişin ve genç bir adam hali vardır. Vücut hafifçe öne doğru eğilmiş, başını kubbeye doğru çevirerek sağ elini Hafifçe Hazreti İsa'ya doğru kaldırmış vaziyettedir

Bunun solundaki tasvir, Yeremiya'ya aid olup ihtiyar bir adam şeklinde ve elinde açılmış üç köşe ve üzerinde bir kaç harf bulunan bir rulo tutmaktadır. Bundan sonra enbiyadan Sofoninin tasviri görülür. Başı mail ve sola dönük, az saçlı ve açık alınlı, sakalı az ve siyah, sağ elinde (Hepsinin üstünde olan hâkim) ibaresini havi ruloyu ve sol elile geniş olan elbisesini tutmaktadır. Yene bunun solunda baş tarafındaki yazının delâletile anlaşıldığına göre Mihail = Miha aleyhisselâmın tasviri vardır. İhtiyar bir adam kıbalinde olup sağ eli takdis halinde, sol eli ise tamamen serbestir.

Enbiyadan Joel ⁿ ise de, ellerile ^ç açık bir rulo tutmakta olup ak saç ve sakallı ihtiyar adam halinde tasvir edilmiştir. Hamil olduğu yazı şudur:

(Allahın azamet verdiği ey kâinat cesaret al ve sevinç göster.)

Bunun solunda başının üzerindeki yazının delâletile Zehariya = Zekeriya aleyhisselâma aid olduğu anlaşılan tasvir vardır. Sol elile tutmakta olduğu rulo da: (Hakimi mutlak a tanrının dağı" cebeli mukaddes") ibareleri okunmaktadır. Zekeriya aleyhisselâm geniş bir libasa bürünmüş, baş fazlaca sola mail, güzel yüzlü ve matruş bir genç halinde tasvir edilmiştir.

Bunun solunda enbiyadan Abdiyas= Obadiya nın tasviri vardır. Sac ve sakalı iyice beyazlanmış olan Abdi-

yas, iri yapılı, sert bakışlı bir ihtiyar halinde gösterilmiştir. Sağ elile tuttuğu rulo da:

(Halâs , Sion dağındadır.) ibaresi yazılıdır. Abdiyas'tan sonra gelen enbiyadan Habakuk dahi genç bir adam halinde resim edilmiştir. Bunun, gerek duruşu ve gerek vechindeki letafet ve taraveti dolayısıyla Zekeriya'ya çok benzeyişi vardır. Elinde taşıdığı yazıda: (Senin işittigini işittim) ibaresi okunmaktadır.

Evelkinin solunda yine yazının delâletile ~~Yonas~~ Yonis aleyhisselâma aid olduğu anlaşılana eş eski hatiblere mahsus libasa bürünmüş, sol ^{eli} gösünde, sağ ile tuttuğu rulonun üzerinde: (Dua ve niyazım sana ulaşsın, senin mukâdâs kilisenden) ibareleri okunmaktadır.

Bundan sonra, sağında bununla Ezechiel'in arasındaki tasvir, Malachia'ya aittir. Bu da ihtiyar ve sakallı bir adam halinde resim edilmiştir. Sağ elinde tuttuğu ruloda:

(İşte ben melegimi gönderiyorum.)

ibarelerini havidir, ve kubbenin etrafındaki mozayıkla yapılmış peygamber ve enbiya resimleri bununla hitam bulur.

Bütün bu enbiya ve peygamberlerin manalı bakışları ve hal ve tavırlarındaki deyişiklik ve hareketler ve beyaz elbiselerinin koyu mavi, yeşil, menekşe ve kahve rengi gölgelerile artistik tradisyonel tiplerden ayrılıp daha şahsî ve hareketli bir eser yaratılmak istendiği görülür.

Bu gurupun ortasında bulunan hazreti İsa'nın resmi asla kaba ve sert deyildir. Çehresi, Ka'riye camininin narteks kısmındaki mozayık gibi beşerî tavır ifade etmez. Bütün bu mozayıklar, binanın inşa tarihile yaşattır. Yani XIV üi asır masnuatındandır.

İşte debdebe ve ihtişamından bahis ettiğimiz paraklesiyon, Malaksus'tan naklen Manüel Gedeon kitabında(22) aynı zamanda mabedin svoflakyon yani "eşya ve evanii mukaddese hafzına=mahsus ile beraber bilahara patrik İci Yeremiyas zamanında vuku'bulan yangında kurtulabilen hattı hümayunlarla kuyudatı sairenin hıfzına mahsus bir hazinesi olduğunu söyler. Bu müellif, kıymetli eşyadan bahis ederken Martın Krusiyu'sun İstanbul kilise tarihinden de iktibaslar yaparken ve bilhas- sa Malaksus'un tarifatını şu volda nakil eylemektedir:

(Patrik ikinci Yeremiyas, hayreti mucib büyük ve mukaddes tahtı, gayet ince bir sanat eseri olarak vücuda getirmiştir. Bu taht, yeşil, siyahve daha bir çok çeşidli renklerde olmak üzere gayet güzel ve

ve kıymetli kemiklerle ve kısmen altınla tezyin ve tezhib edilmişti. Patrygia durduğu mahallin üzerinde Hazret İsa'nın altından yapılmış tasviri vardı. Büyük bir ihtişam arz eden bu taktın bir tarafında büyük ve çok güzel bir ikon vardıki, Hazreti İsa'nın [^]salıptan indirilmesi ni ve mukaddes na'sın gömülmesini meri idi. Bunun yanında gümüşten ma'mul bir kandil asılı idi. Kilise altın eşya ve avani ile o kadar zengin bir tarzda tezyin edilmişti ki geceleyin ışıklar yamadığı halde insan kendini bol güneşle ışıklanmış bir yerde zan ediyordu.)

Bu zat, patrkhanenin birdir kütüphanesinden bahis edersede müellif Gerlach'ın bu kütüphanenin az kitap ihtiva ettiğini de kayd ve ilâve eder.

X X X

Müellif Mihail Gedeon, Malaksus'a atfen kilisede yapılan tamirlerin ikinci Diyonisiyos, İlci İyusa^f ve İlci Yeramiyas'ın eseri himmeti olduğunu söyler.

Yukarıda, Pammakaristos'un vası avlusu etrafında bir takım zaviye ve hücrelerin mevcudiyetinden bahis etmiş ve hatta Vl. Mirmiroglu'nun Fatih devrine ait vesikalar kitabının 81^a sayfasında eski bir eserden muktebes resmi ^(R-d-1)şade zikrelemiştik. Gedeon'nun nakıl

Boğaziçi Üniversitesi

Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi

Kişisel Arşivlerle İstanbul'da Bilim, Kültür ve Eğitim Tarihi

Aziz Ogan Koleksiyonu

OGNIST0602303